

Commemoració del 500è aniversari
del decés de Cristòfor Colom
Barcelona, 20 de maig del 2006

De **V**arcelona a **Se**billa amb Cristòfor Colom

Lluís de Yzaguirre i Maura
Universitat Pompeu Fabra
lluis.deyzaguirre@upf.edu

Presentació

- introducció
- la recerca de la llengua materna
- eines noves sobre textos antics
- la importància dels hac-cidents
- i dels vaivens de ves i bes
- de Varcelona a Sebilla amb Colom
- conclusions

introducció

- Discovery Channel produeix una sèrie de documentals que revisen enigmes antics amb mètodes nous
- S'interessa per l'enigma Colom i contacta el CEC d'ÒC que promou diverses proves...
- inclòs un estudi lexicomètric dels textos autògrafs colombins

introducció

- Hi ha una tradició d'estudis de la llengua de Colom basats en el seu lèxic, la seva sintaxi, els topònims que va triar...
- Tots amb els mètodes de la filologia tradicional

la recerca de la llengua materna

- vàrem proposar-nos mesurar aquells aspectes de l'ortografia de Colom que es poguessin interpretar com a resultat d'interferència de la seva llengua materna,
- triant variables fonològiques que permetin discriminar el català d'altres candidats en base a processos documentats al S. XV que no suscitin discrepància entre els experts.

la recerca de la llengua materna

- eren aquestes variables:
  - *b* vs *v*
  - *o* vs *u* en síl·laba àtona
  - *a* vs *e* en síl·laba àtona i
  - l'alternança entre *s* / *ss* / *ce* / *ci* / *ç*
- en vàrem concloure que certes inconsistències de l'ortografia colombina responen clarament a interferència mentre que d'altres denoten la hipercorrecció

la recerca de la llengua materna

- tant la interferència com la hipercorrecció s'expliquen des d'una llengua que neutralitza *o* amb *u* en síl·laba àtona i que no té oposició fonemàtica entre *v* i *b*. Això exclou algun dialecte del català, totes les variants del centre i nord d'Itàlia, el portuguès i el castellà. Només el català hi concorda d'entre les que tradicionalment s'han considerat candidates.

eines noves sobre textos antics

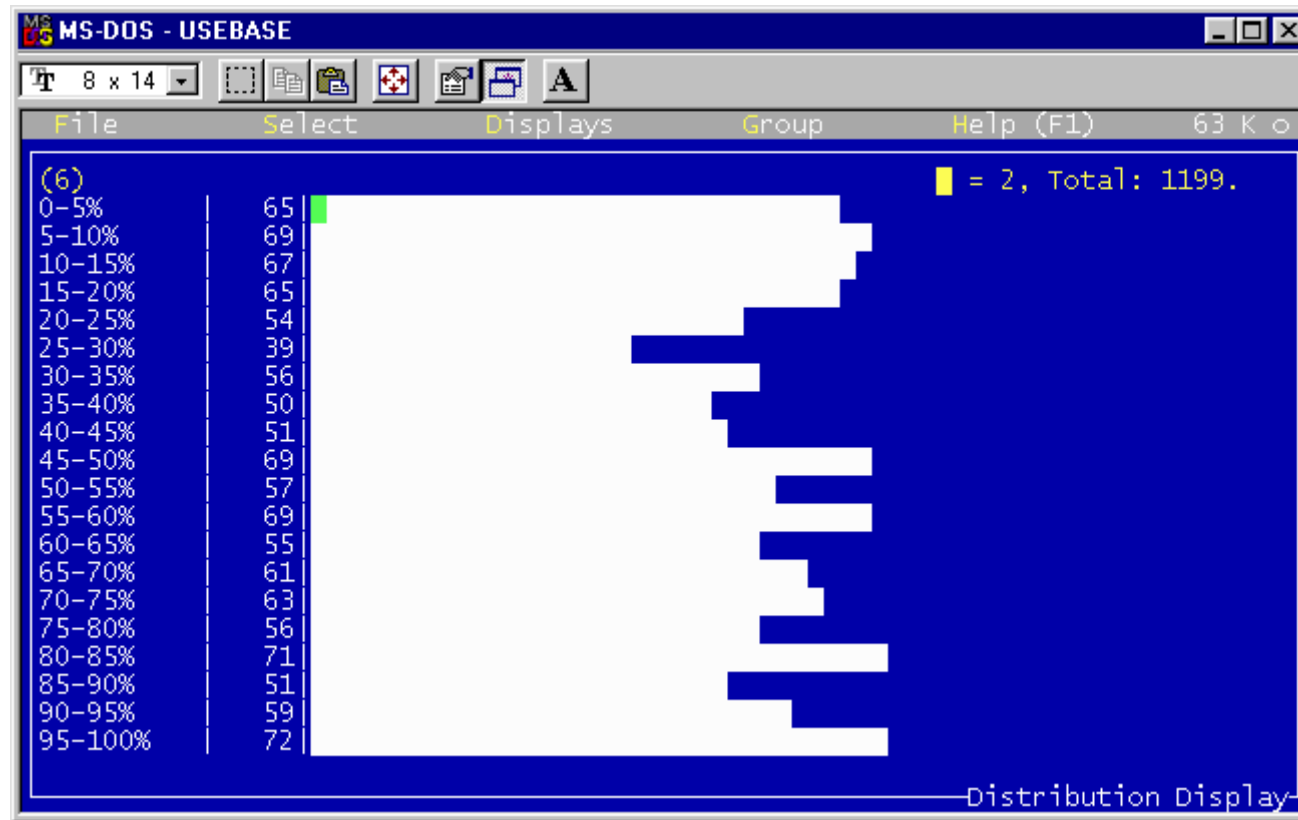
- ens hem basat en l'observació de la distribució en un corpus que cobreix més de 10 anys; qualsevol patró que no sigui aleatori ha de tenir una explicació (lingüística o extralingüística)
- el corpus compta amb quasi quaranta mil mots i ha estat transcrit per la màxima autoritat en els escrits colombins, gens sospitosa d'afavorir la tesi catalana

la importància dels hac-cidents

- Per visualitzar el mètode, compararem variables aleatòries (efa i ge) amb una altra (hac) que, tot i no aportar-nos llum sobre la llengua materna, exemplifica la nostra capacitat d'extreure dels textos antics dades que inqüestionablement demanen una interpretació, encara que la interpretació sigui qüestionable

la importància dels hac-cidents

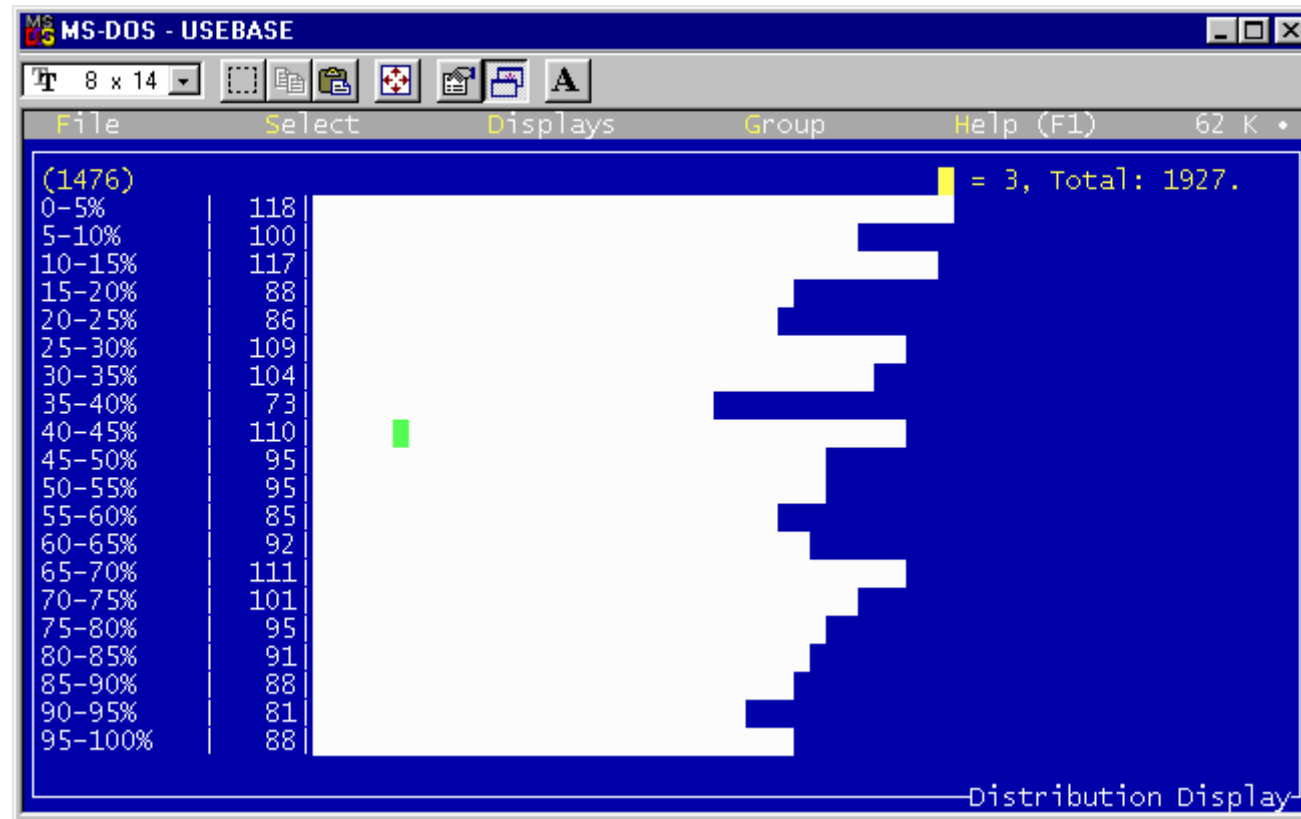

la efa és clarament aleatòria (campana de Gauss mesclada)

la importància dels hac-cidents

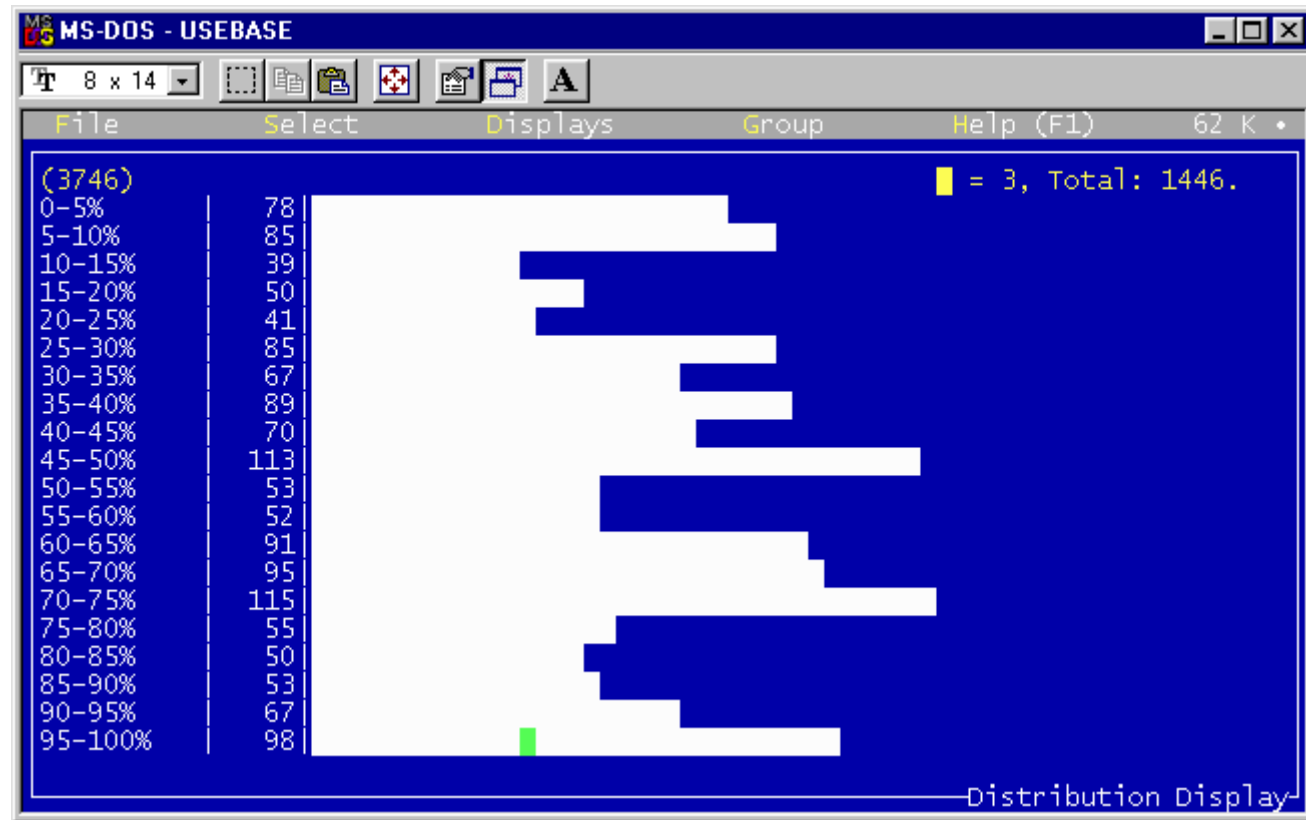
- La gràfica anterior és un histograma amb el nombre d'ocurrències en cada porció del 5% del corpus ordenades cronològicament.
- Igual com l'anterior ens mostra que la lletra efa no presenta valors anòmals, la següent demostra el mateix per a la lletra ge.

la importància dels hac-cidents

histograma de la lletra ge

la importància dels hac-cidents

En canvi la lletra hac mostra més variació

la importància dels hac-cidents

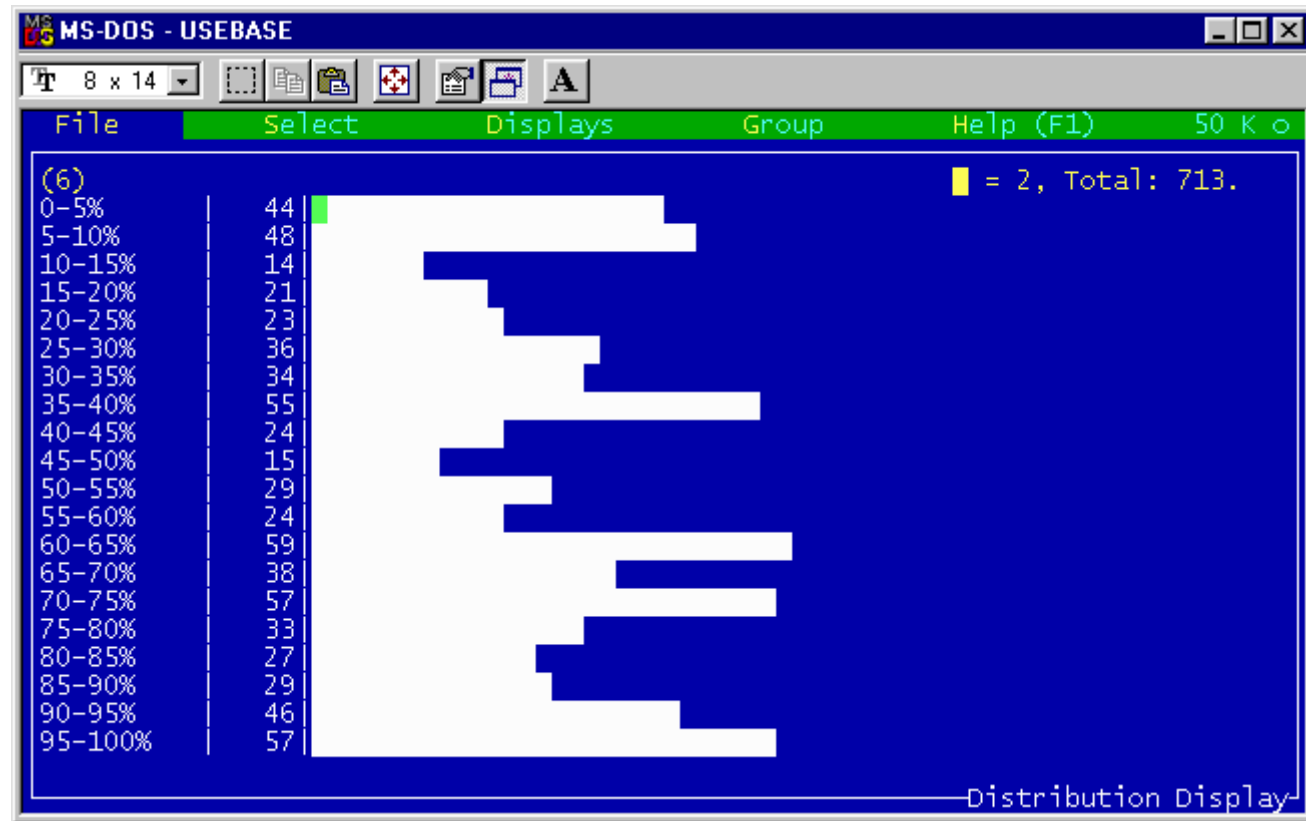
- André Martinet diu (Economia de los cambios fonéticos, 433) "Hacia finales del S. XV, *h* en lugar de *f* parece ser normal en el vocabulario de uso cotidiano", cosa que diu (431) que oposa el castellà i el gascó a les altres llengües romàniques (segurament per influx del basc)

la importància dels hac-cidents

català	farina	febrer	fill
castellà	harina	febrero	hijo
occità (aran)	farina	hereuèr	hilh
portuguès	farinha	fevereiro	filho
gallec	fariña	febreiro	fillo
asturià	fariña	febreru	fíu

Només el castellà i el gascó transformen la majoria de les efes inicials en hac; els parlants d'altres llengües romàniques s'hi poden confondre. Ho acaba de complicar la confluència amb 'h' llatina i el dígraf 'ch', usat en castellà, a diferència de 'nh' i 'lh'.

la importància dels hac-cidents

Si restringim l'observació a les hacs inicials,
l'anomalia es fa més evident

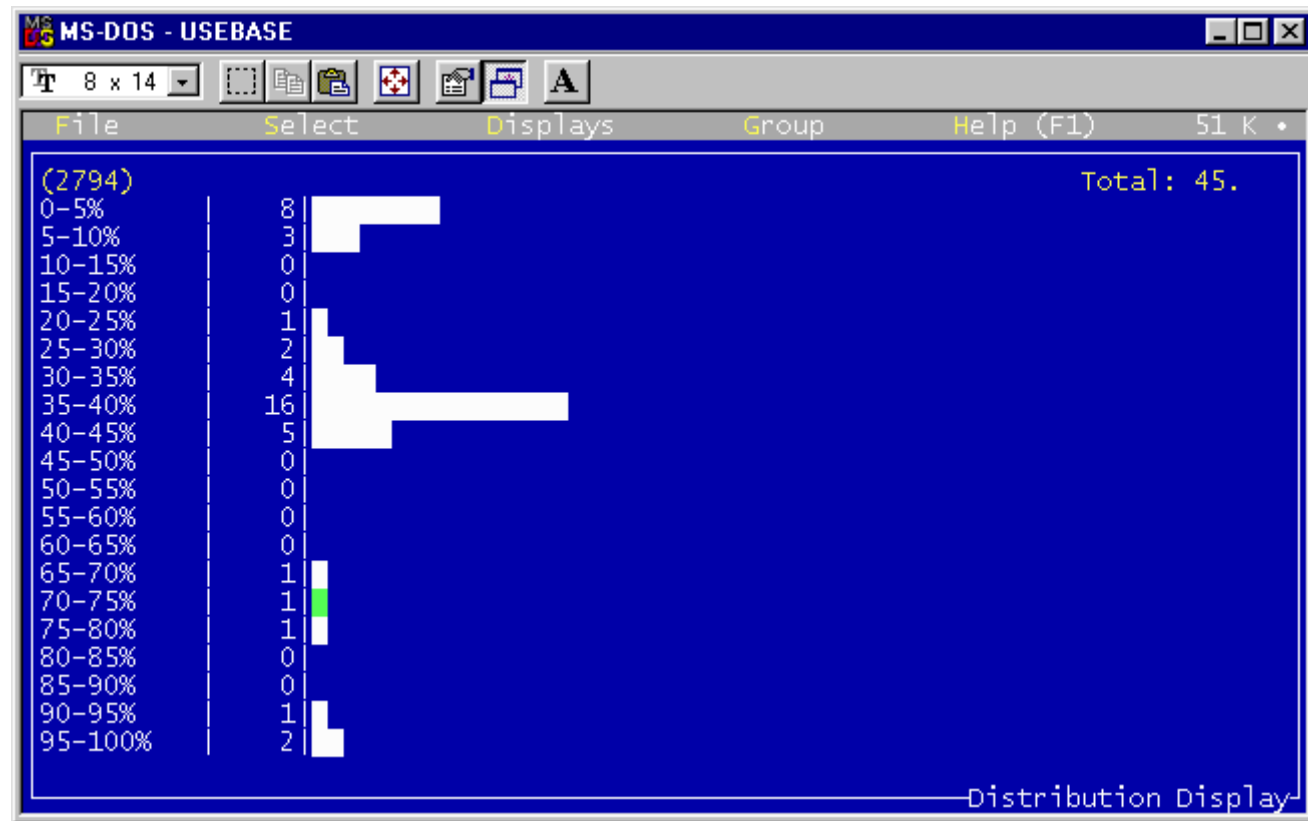

la importància dels hac-cidents

- Si ens acostem més al problema, trobem entre els mots que comencen amb hac una colla d'hipercorreccions:

haumentar, haunque, hebrero, hebro,
hechado, hechan, hechar, hecharnos,
hechó, hedificios, henero, hera,
heran, hodres, hoffender, horden,
hordenada, hordenado, hordenamientos,
hordenar, hordenéis, hun, huna

la importància dels hac-cidents

Aquestes hipercorreccions són a l'inici i a la carta 11 (vegeu annex 1)

la importància dels hac-cidents

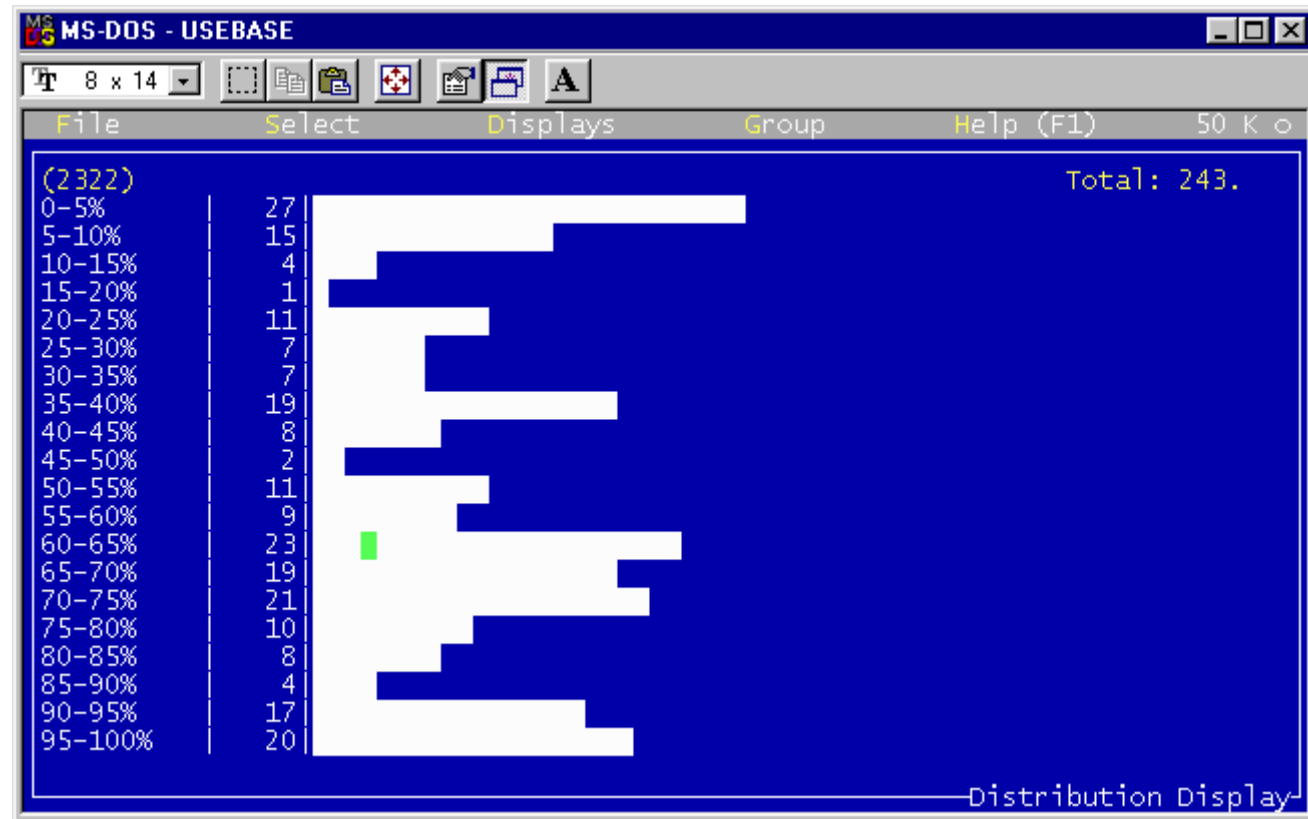
- Però són més els casos de mots que Colom escriu sense hac o dobles (escrits de les dues formes):

abéis, abemos, aber, aberse, ábiles,
abilidad, abrá, agán, an, asia, aunque,
avéis, avemos, aver, averá, averse, avía,
avíamos, avían, avido, avidos, aviendo,
avierta, avrá, avrán, avréis, ay, aya,
ayáis, ayan, ayas, ayer, enero, febrero,
ojas, ojeda, ombre, ombres, onestamente,
onrado, orden, ordenar, oy, un, una, unas,
uno, unos

la importància dels hac-cidents

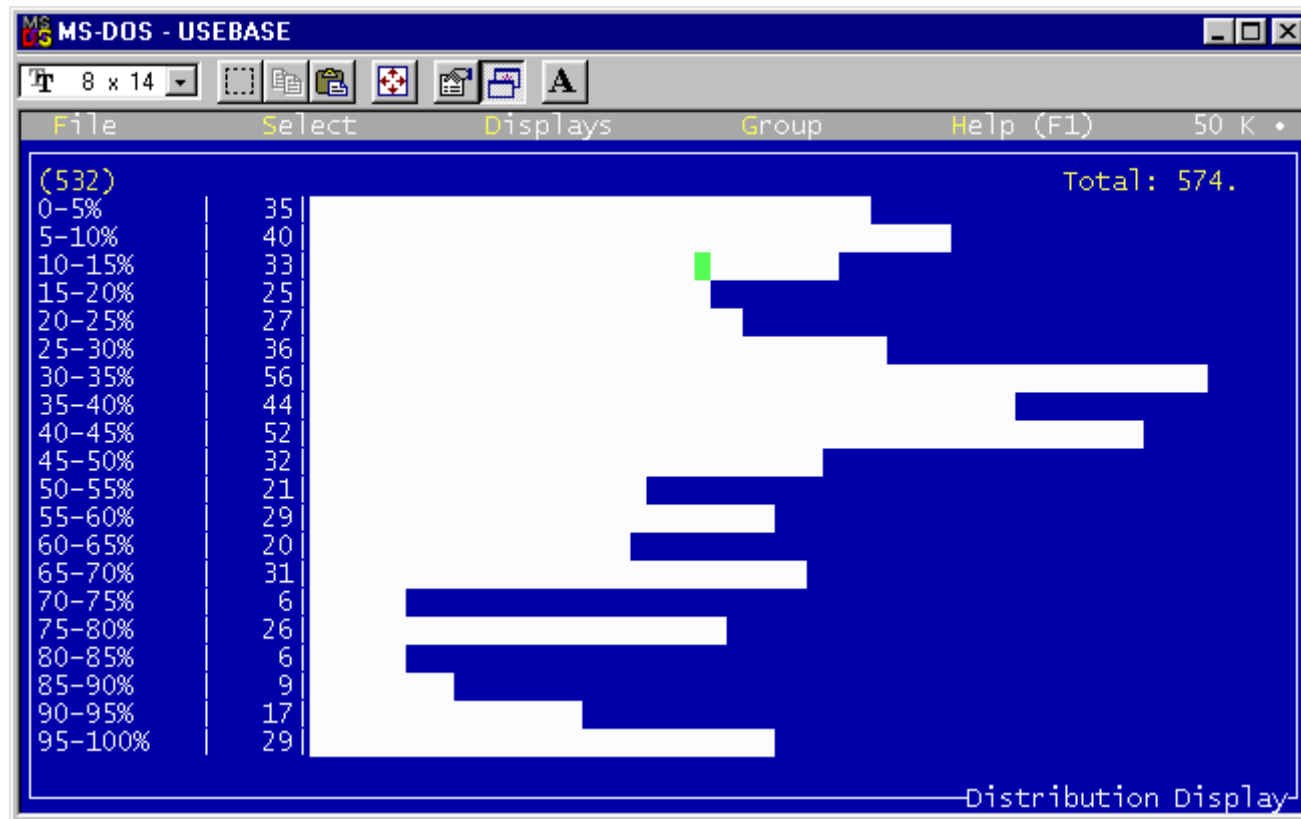
- Confrontem la distribució dels dobles amb i sense hac (siguin error vs normal o normal vs hipercorrecció) per comprovar que la pauta que Colom segueix per decidir si posa una hac inicial varia al llarg del anys:

la importància dels hac-cidents

doblets h vs sense (variant amb hac)

la importància dels hac-cidents

doblets h vs sense (variant sense hac)

la importància dels hac-cidents

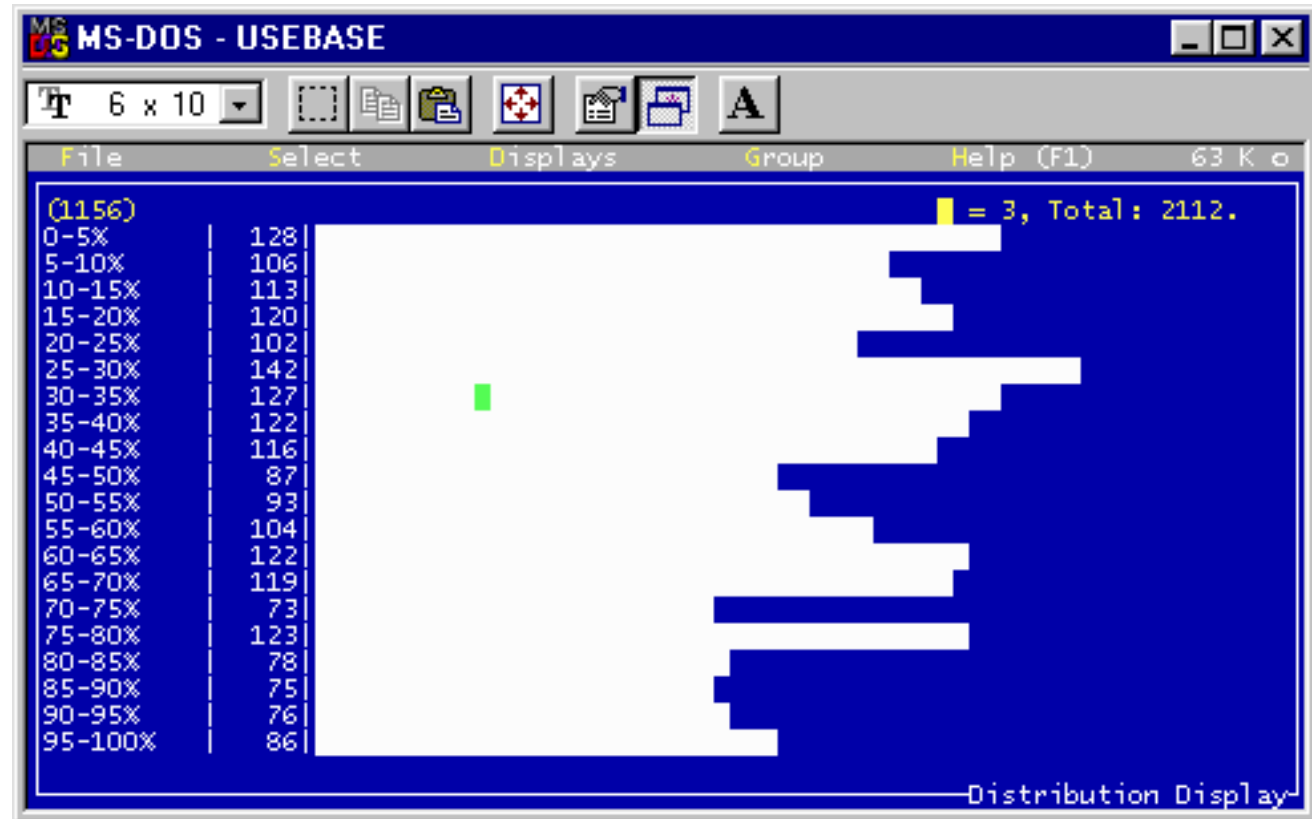
- Fins ací podem dir que el corpus és suficient per mostrar una evolució d'aprenentatge del castellà pròpia de la immersió, havent observat un tret (hac) que no aporta res quant a la seva llengua materna però que ens convenç que no hem de donar l'enigma per irresoluble i que els recursos informàtics aplicats a corpus fan visibles dades que hi han estat durant 500 anys.
- L'ordinador fa de binocles que ens deixen veure els arbres que de lluny només vèiem com a bosc.

i dels vaivens de ves i bes

- En el cas de l'alternança b-v no solament es demostra que hi ha interferència d'un sistema fonemàtic sense aquesta oposició (ergo, no era genovès), sinó que se'ns mostra un perfil de persona que fluctua entre l'error i la hipercorrecció, cosa que provaria que es trobava en un estadi avançat d'adquisició del castellà (com la majoria dels cortesans dels reis de la casa d'Antequera)

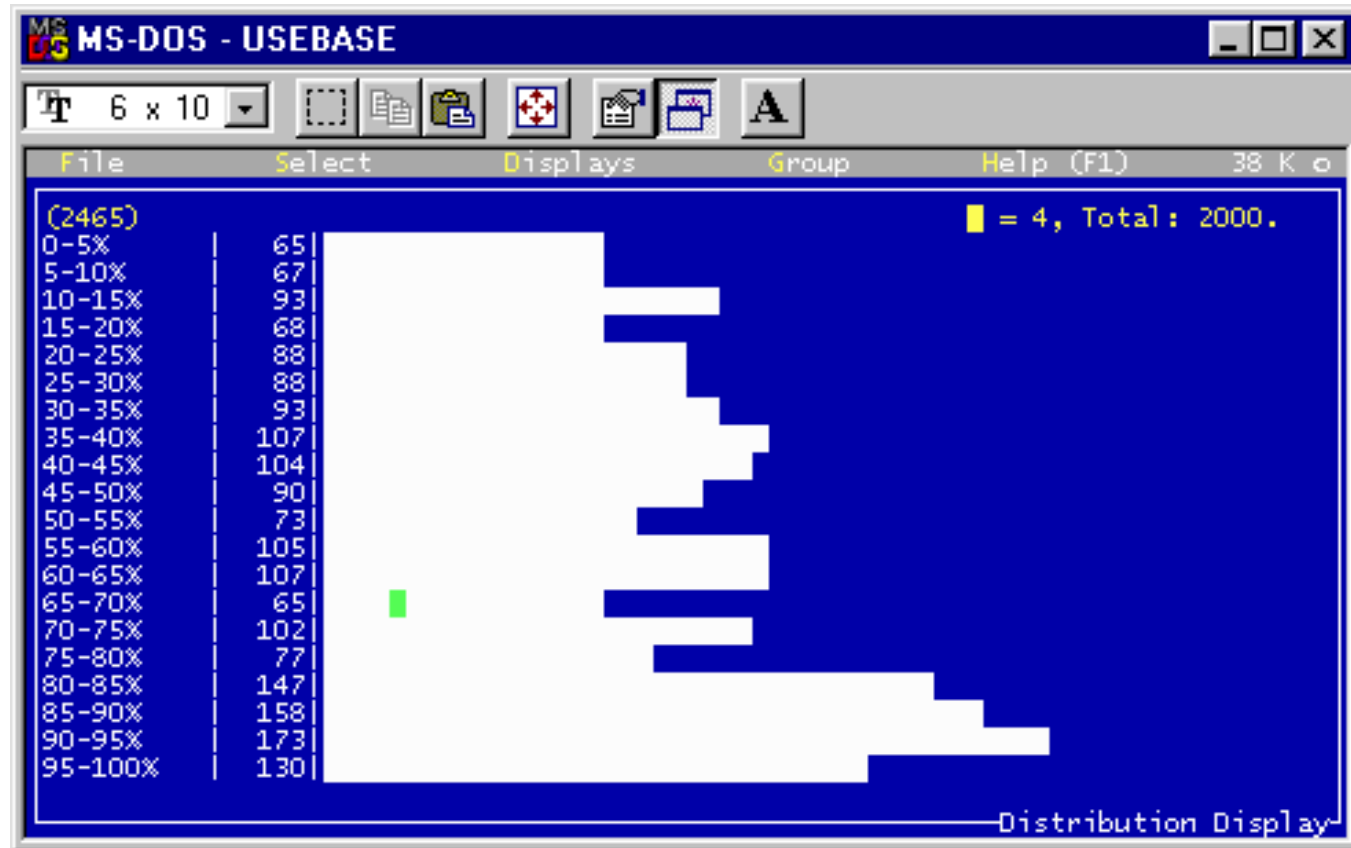

i dels vaivens de ves i bes

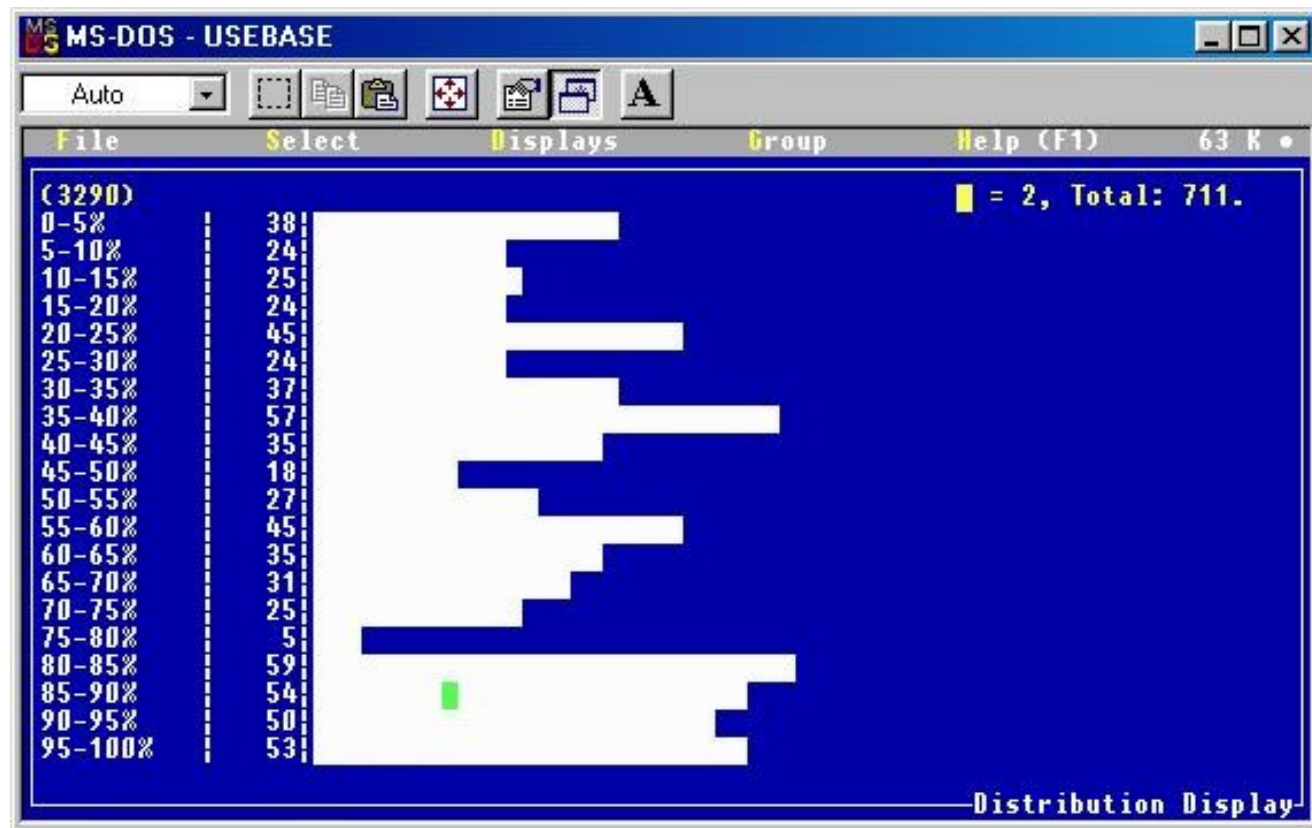
- els mots que contenen v decreixen en els darrers escrits

i dels vaivens de ves i bes

- mentre que els que contenen b creixen en els darrers escrits

i dels vaivens de ves i bes

- ens centrem en els mots que presenten la lletra contrària a la que esperaríem; primer, junts;

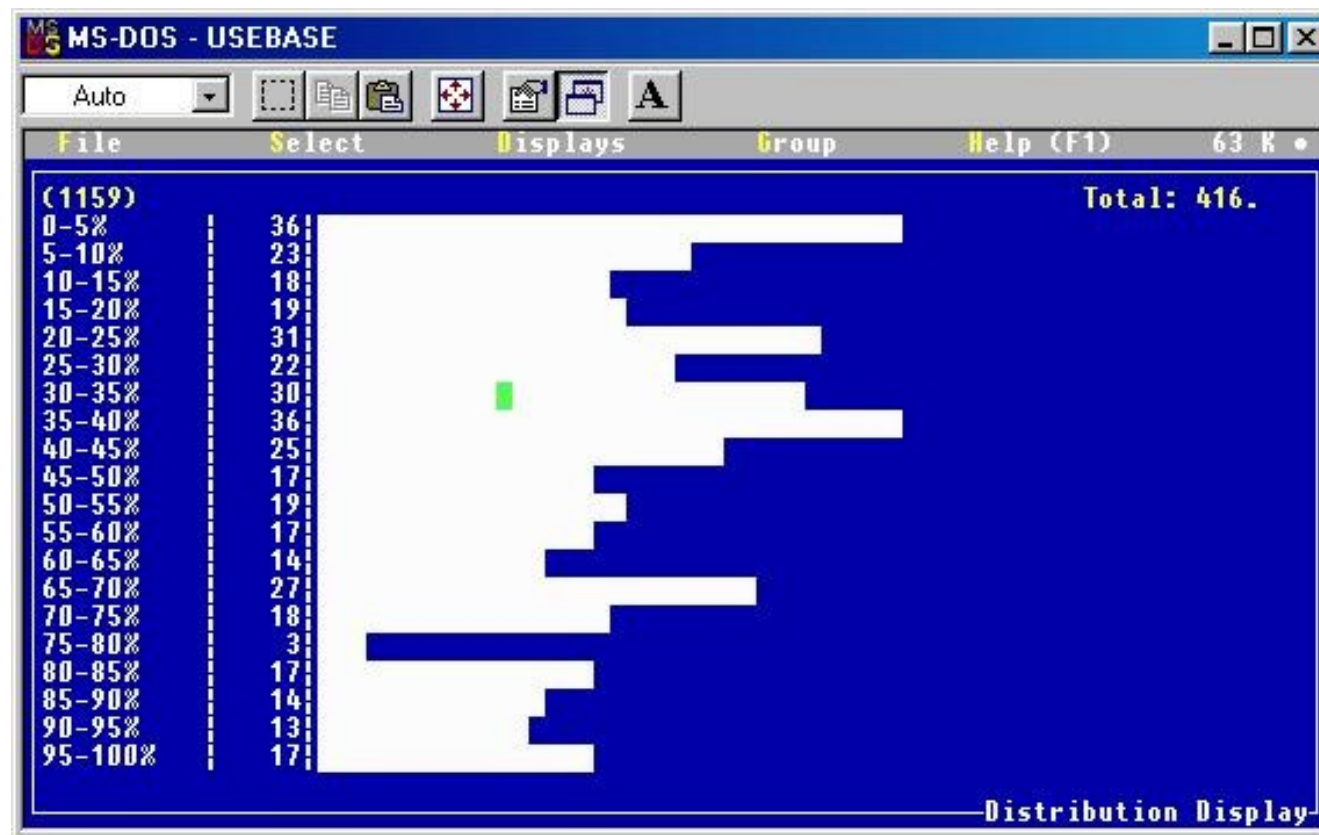
i dels vaivens de ves i bes

- La gràfica anterior no solament ens mostra el canvi de pauta, sinó que ens ha permès fixar que hi ha un forat (les cartes 63 i 64) en què una influència aliena canvia totes les pautes analitzades. Per les nostres evidències postulem que Colom es va limitar a copiar per al seu ús un escrit d'altri. Cosa que com a mínim demostra que tenim una gran fe en el nostre mètode.

i dels vaivens de ves i bes

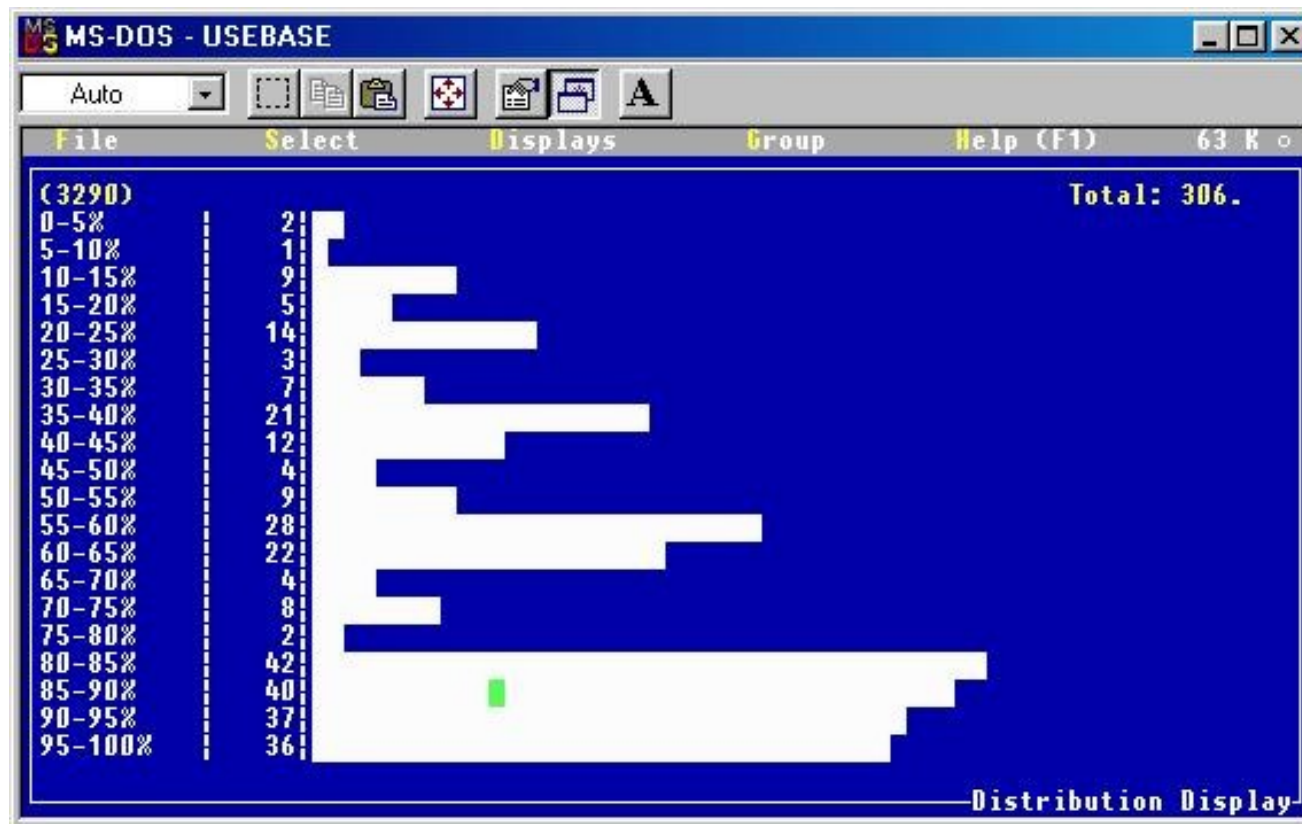
- En les dues gràfiques següents focalitzarem en els mots que tenen el grafema contrari del que esperaríem i dues més ens mostraran una restricció als mots que, segons el CORDE (corpus diacrònic de la Real Academia Española de la Lengua, castellana) s'escrivien al S. XV molt majoritàriament al revés de com els escriu Colom (la forma colombina és raríssima per a l'època).

i dels vaivens de ves i bes

mots amb v on esperàvem b

i dels vaivens de ves i bes

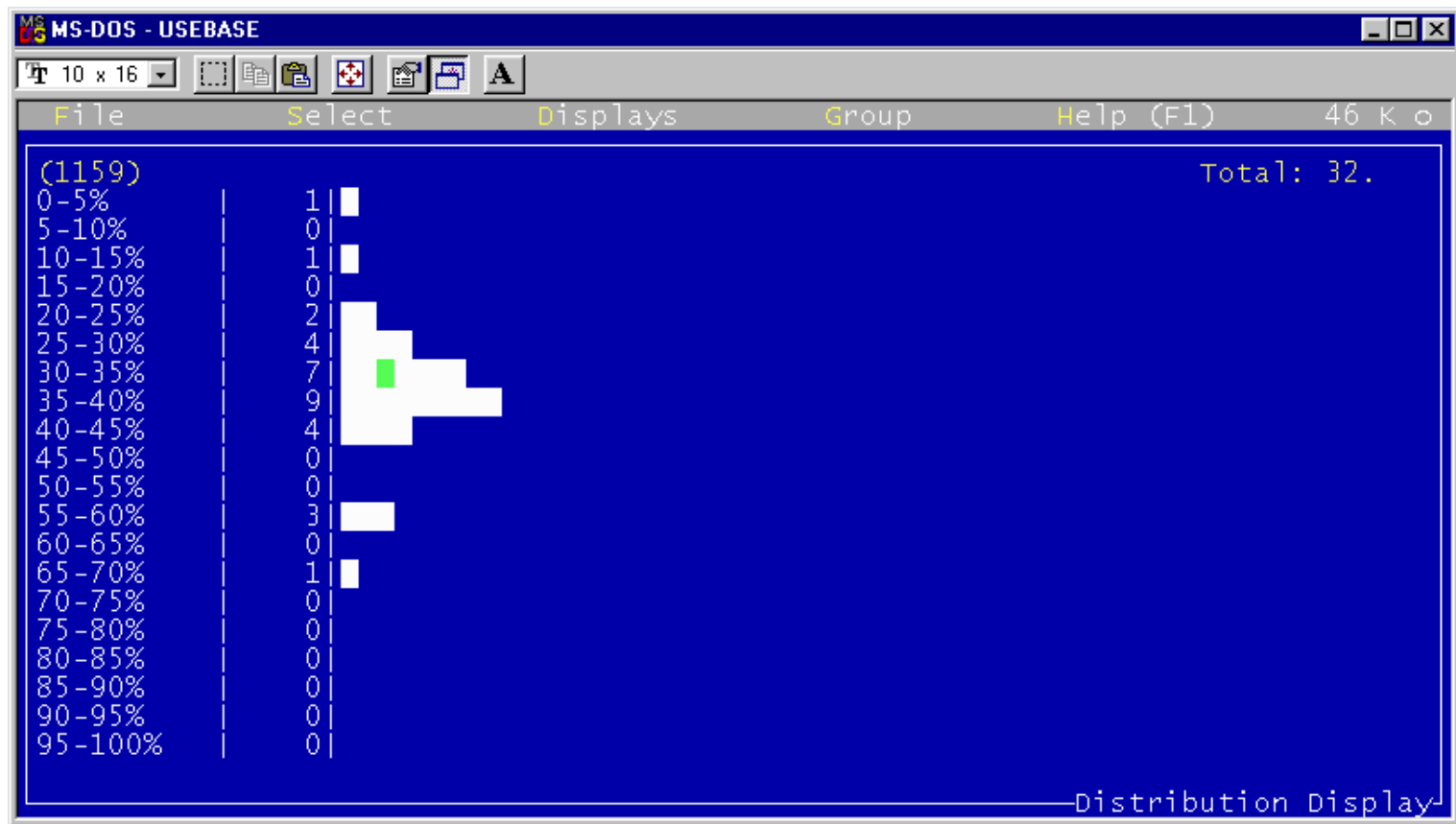
mots amb *b* on esperàvem *v*

i dels vaivens de ves i bes

- Mots en què Colom discrepa dels seus coetanis
- 1.- b > v (raríssims)
- acavado, alvañiles, árvoles, avierta, cavellos, reciva, save, saven, saver, saverles, savía, savían, savido, savor, suvido, trabajo, vallesta, vallesta, vallesteros, vuen

i dels vaivens de ves i bes

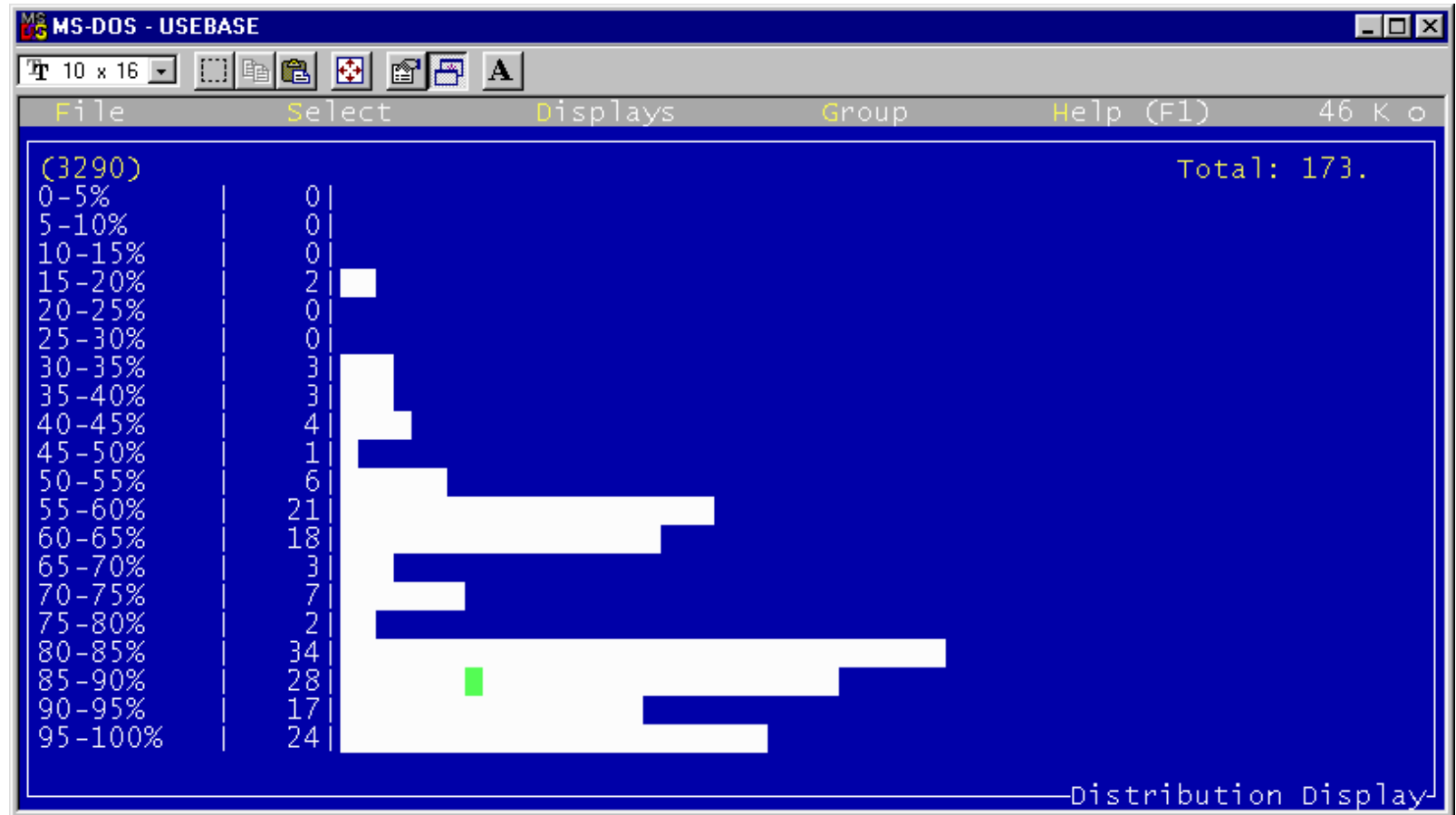

$b > v$ (*raríssims*)

i dels vaivens de ves i bes

- 2.- v > b (raríssims)
- abentura, abenturara, abes, abezindar, abise, abiso, agrabio, agrabios, aprobechamos, aprobechar, aprobechó, atabiado, atabío, atrebería, atrebimiento, biben, bibo, çibil, çibilidades, conbiene, cuebas, deboçión, debotas, deboto, debotos, desbaríos, detubo, ebitar, estubieran, estubo, fabor, faboreçer, faboreçido, inbierno, jueves, leba, lebaba, lebado, lebantado, lebante, lebar, lebará, lebaré, lebase, lebé, lebó, lieba, liebe, liebo, llebé, marabilla, marabillado, marabillar, marabillo, nabegar, nabigaçión, nabío, nabíos, nueva, nuevas, nuevo, obiere, obiese, obo, olbidó, pribilegios, probea, probeáis, probeído, probeimiento, prober, proberbio, probinçia, reberenda, reberendo, rebés, sebilla, tubiera, tubiere, tubiese, tubiésedes, tubo

i dels vaivens de ves i bes

$v > b$ (*raríssims*)

de Varcelona a Sebilla amb Colom

- Acabarem justificant el malabarisme que ens hem permès de fer amb el títol de la conferència, agermanant en l'errada ortogràfica dues ciutats que comparteixen protagonisme aquests dies, però que no susciten els mateixos dubtes a Colom: així com reparteix quasi al 50% l'ús de *b* i *v* en escriure 'Sevilla', les quatre vegades que apareix 'Barcelona' ho fa amb *b*:

Commemoració del 500è aniversari
del decés de Cristòfor Colom
Barcelona, 20 de maig del 2006

barcelona/barcelona
16 y vino/a Sevilla y dende a la cibdad de Barçelona, adonde a la sazón/estavan los
40 fuesen, y el resto que/ganaron recibieron en Barcelona en Mayo de <Sus Altezas.>/Esta nota
65 ./Las llaves de mi voluntad yo se las di en Barcelona. Si le/prueba, fallerá cresçido
65 ni esfoerço que de mi/cognosca. Yo me di en Barçelona a Vuestra Alteza sin desar de mi/
sevilla
27 cual ayas mucho encomendado./ Fecha en Sebilla a XXIX de Abril./ Tu padre que
40 por su carta la cual está con las otras en Sebilla en el/monasterio de las Cuebas, y el
40 otras escrituras de valor en las Cuebas/de Sebilla./ Cuando esta escritura se
66 menester para mi/despacho de aqui para ir a Sebilla, y los mande a dar a Diego/Tristán,
66 a dar Sus Altezas por ayuda de custa en Sebilla en/Enero./ LXVII/ Granada, 6 de
70 santa guardia./ Fecha a XXI de Março en Sebilla 1502./ A lo que mandardes/
71 magnifico Ofiçio acresçiente./ Fecha en Sebilla a dos dias de Abril de 1502./ El
81 señores y con el Secretario./ Fecha en Sebilla a XXI de Noviembre./ Tu padre
82 quinadas y de los/dientes./ Fecho en Sebilla a XXVIII de Noviembre./ Tu padre
83 d'esto y del resto, con/del juzgado aqui en Sebilla de las Indias. Es de trabajar que Sus
83 te aya en su santa guardia./ Fecha en Sebilla a 1.º de Diziembre./ Tu padre
84 te aya en su santa guardia./ Fecha en Sebilla a tres de Diziembre./ Tu padre
88 Nuestro Señor os aya en su guardia./ De Sebilla a XXVII de Deziembre 1504./ El
89 Nuestro Señor os aya en su guardia./ De Sebilla a XXVII de Diziembre 1504./ El
90 hermano y a los otros/todos./ Fecha en Sebilla a XXIX de Diziembre./ Tu padre
92 viesse si ali estava, y el señor Arçobispo de Sebilla, que el Rey/non terná lugar para ello
93 te aya en su santa guardia./ Fecha en Sebilla a V de Febrero./ Tu padre que te
sevilla
9 la mala obra que los toneleros fizieron en Sevilla,/la mayor mengua que agora tenemos
9 recelo que Sus Altetas no se/fallarán en Sevilla, ni los ofiçiales o ministros suyos
9 o poniéndolo en poder de algún mercader en Sevilla,/el cual distraya e ponga los
9 de Granada en el alarde que fizieron en Sevilla/mostraron buenos cavallos, e después
9 lo de mucha gente que allá en los alardes de Sevilla yo vi muy/buena; parece que a Juan
9 por aquel trocar que allá se fiso/en Sevilla o en el Puerto, quando se dexaron los
11 de la çiudad tanto como de Santa Maria en/Sevilla fasta el rio; y dende a una legua a
11 y tan alta y fresca y espesa como alcaçer en Sevilla en março;/y creo que ansi sea en todo
11 desde Çibao aqui tan seguros como/de Sevilla a Córdova, y los indios los acojen en
11 /peñas, y espesas como alcaçer en março en Sevilla. Abes ay/<i>numerables y en espeçial
16 del dicho puerto de Lisboa y vino/a Sevilla y dende a la cibdad de Barçelona,
27 es porque non se/furte el oro./ XXVII/ Sevilla, 29 de Abril de 1498/ Muy caro
70 : Xpo FERENS./ LXX/ Sevilla, 21 de Marzo de 1502/ Señor:
71 Xpo FERENS./ LXXI/ Sevilla, 2 de Abril 1502/ Muy nobles
81 : Xpo FERENS./ LXXXI/ Sevilla, 21 de Noviembre 1504/ Muy
82 y a quien/virdes que conbiene./ LXXXII/ Sevilla, 28 de Noviembre 1504/ Muy
83 Xpo FERENS./ LXXXIII/ Sevilla, 1 de Diciembre 1504/ Muy caro
84 Xpo FERENS./ LXXXIV/ Sevilla, 3 de Diciembre de 1504/ Muy
87 Xpo FERENS./ LXXXVII/ Sevilla, 21 de Diciembre/ Muy caro
88 los otros que no me/dieron./ LXXXVIII/ Sevilla, 27 de Diciembre de 1504/
89 Xpo FERENS./ LXXXIX/ Sevilla, 27 de Diciembre 1504/ Muy
90 Xpo FERENS./ XC/ Sevilla, 29 de Diciembre de 1504/ Muy
91 ahí siempre habrá lugar de abajar./ XCI/ Sevilla, 4 de Enero de 1505/ Reberendo
92 : Xpo FERENS./ XCII/ Sevilla, 18 de Enero 1505/ Muy caro
93 Xpo FERENS./ XCIII/ Sevilla, 5 de Febrero de 1505/ Muy

Conclusions

- De la mateixa manera que un entrenador de futbol que declari a la ràdio ['kwesta 'notte los xuxa'ðorez 'an 'siðo nexa'tifos] ens mostra quines llengües interfereixen (italià i holandès: van Gogh = [fan'xox]), en el cas de Colom, la interferència més profunda (la fonològica: sempre ens queda l'accent...) manifesta uns hàbits fonètics que no concorden ni amb el castellà, ni amb l'italià ni amb el portuguès

Conclusions

- en canvi, són els mateixos que estan documentats per al català oriental central en l'època de Colom:
  - confusió de *b* i *v*
  - confusió de *o* i *u* en sílaba àtona
- i d'altres que de ben segur les noves metodologies permetran posar en relleu en els propers anys

Commemoració del 500è aniversari
del decés de Cristòfor Colom
Barcelona, 20 de maig del 2006

Moltes gràcies

Lluís de Yzaguirre i Maura

Laboratori de Tecnologies
Lingüístiques

IULA -UPF

lluis.deyzaguirre@upf.edu